

Inhoudsopgave

Inleiding	13
1 School en ouders	21
1.1 Twee opvoedingsmilieus	21
1.2 Pedagogische opdracht van de school	22
1.3 Rollen van ouders	23
1.4 Ouderbetrokkenheid en ouderparticipatie	24
1.5 Actieve en niet-actieve ouders	26
1.6 Niveaus van ouderbetrokkenheid	28
1.7 Typen scholen	29
1.8 Partnerschap	30
1.9 Visie op ouders	32
Opdrachten	36
2 Communiceren	39
2.1 Het communicatieproces	40
2.1 Communicatieproces in schema	40
2.2 Inhouds- en betrekkingniveau	42
2.3 Verbale en non-verbale communicatie	42
2.4 Lagen binnen communicatie	45
2.5 Communicatiestijlen	46
2.6 Storingen in de communicatie	50
2.7 Interculturele communicatie	53
2.8 Metacommunicatie	57
Opdrachten	59
3 Ouderschap	63
3.1 Ouders zijn ouders	63
3.2 Deskundigheid van ouders	66
3.3 Ouderschapstheorie	66
3.4 Basisvaardigheden	69
3.5 Timen en doseren	71
3.6 Emoties van ouders	73
3.7 Bufferprocessen	75
3.8 Leefwereld	77
Opdrachten	79

4	Gesprekken met ouders	81
4.1	Niet-geplande gesprekken	81
4.2	Geplande gesprekken	82
4.3	Gesprekssoorten	83
4.4	Tienminutengesprek	88
4.5	Het huisbezoek	90
4.6	Lagen van communicatie	91
4.7	Gespreksvoorwaarden	92
	Opdrachten	95
5	Afstemming	97
5.1	Respect, openheid, veiligheid en (zelf)vertrouwen	97
5.2	Samen opvoeden	99
5.3	Afstemming als opdracht	99
5.4	Grenzen en gradaties	101
5.5	Aandacht	102
5.6	Luisteren	103
	Opdrachten	105
6	Vertrouwen	109
6.1	Zelfvertrouwen en assertiviteit	109
6.2	Vertrouwen: persoonlijkheid en vaardigheden	110
6.3	Vertrouwen vergroten	113
6.4	Vertrouwen in de ouders	115
	Opdrachten	117
7	Het voeren van een oudergesprek	119
7.1	Vorbereiding op het gesprek	119
7.2	Regulerende vaardigheden	123
7.3	Terugblik op het gesprek	127
	Opdrachten	130
8	Gespreksinterventies	133
8.1	Interventies in gesprekken	133
8.2	Ontvanger- en zendervaardigheden	134
8.3	Doelbewust interveniëren	135
8.4	De tien gespreksinterventies	136
	Opdrachten	147
9	Moeilijke situaties in de samenwerking	149
9.1	Als het mis dreigt te gaan...	149
9.2	Conflicten	152
9.3	Perspectiefneming	154
9.4	Omgaan met conflicten	155
9.5	De vier G's	157

9.6	Voorkomen is beter...	159
9.7	Richtlijnen bij moeilijke gesprekken	160
9.8	Blijf positief	162
	Opdrachten	163
	Afsluiting	170
	Opdrachten	171
	Literatuur	173
	Trefwoordenregister	175
	Over de auteur	179

Inleiding

Als leerkracht in het primair onderwijs moet je van alles kennen en kunnen. Op www.onderwijscooperatie.nl (onder bekwaamheidseisen) wordt aangegeven wat er van leerkrachten wordt verwacht.

Leerkrachten werken samen met collega's binnen een professionele gemeenschap. Dat is de school met een eigen identiteit en visie. Naast het samenwerken, samen leren en samen ontwikkelen met collega's heeft de leerkracht contacten met ouders en anderen die voor de ontwikkeling van een leerling belangrijk zijn.

De bekwaamheid van de leerkracht wordt vooral bepaald door zijn vakinhoudelijke, vakdidactische en pedagogische kennis en kunde. Onder de pedagogische bekwaamheid valt dat hij zijn pedagogisch handelen kan afstemmen met ouders en anderen die vanuit hun professionele verantwoordelijkheid bij de leerling betrokken zijn.

In de generieke kennisbasis voor de pabo (www.10voordeleraar.nl) wordt aangegeven dat een startbekwame leerkracht kennis heeft van de contexten waarin kinderen opgroeien en waarin ze zich individueel en sociaal ontwikkelen. Daar valt het gezin als eerste onder. Communicatietheorieën en het werken met ouders zijn ook onderdelen van de basiskennis. Bij het werken met ouders wordt concreet genoemd: gespreksvormen, rapportage, ouderbetrokkenheid en -participatie.

Bekwaamheid is meer dan kennis en kunde. In de interactie tussen de leerkracht en de leerling spelen de persoonlijkheid en de beroepshouding van de leerkracht een belangrijke rol. Het is daarom essentieel dat de leerkracht beschikt over zelfkennis en in staat is tot kritische reflectie op zichzelf.

Tot zover wat er volgens de Onderwijscoöperatie (de beroepsvereniging voor leraren) en de generieke kennisbasis van de leerkrachten in het basisonderwijs wordt verwacht rond het onderwerp van dit boek.

In de praktijk werken veel pabo's (nog) met de SBL-competenties (SBL staat voor Stichting Beroepskwaliteit Leraren; de Onderwijscoöperatie is de opvolger daarvan). In het volgende schema staan de zeven SBL-competenties overzichtelijk weergegeven.

overzicht competenties	met leerlingen	met collega's	met omgeving	met zichzelf
interpersoonlijk	1	5	6	7
pedagogisch	2			
vakinhoudelijk & didactisch	3			
organisatorisch	4			

Dit boek wil je verder helpen op het gebied van de volgende competenties:

- competent zijn in het samenwerken met de omgeving (en daarbinnen het *communiceren met ouders*) (in het schema: 6);
- competent zijn in reflectie en ontwikkeling (in het schema: 7).

Eerst iets meer over deze twee competenties.

Competent in het samenwerken met de omgeving: communiceren met ouders

Van een leerkracht wordt verwacht dat hij op een open en constructieve manier contacten kan onderhouden met de ouders of verzorgers van de kinderen van zijn groep. Dat betekent dat hij op een professionele manier aan ouders informatie over de kinderen kan geven en dat hij gebruikmaakt van de informatie die hij van hen krijgt. Ook zal hij zich naar ouders toe moeten verantwoorden over zijn manier van werken met een leerling en kunnen uitleggen waarom hij dat op die manier doet. Als het nodig is, zal hij in overleg met de ouders zijn werk met een leerling aanpassen.

Een competente leerkracht is bekend met de leefwereld van ouders of verzorgers en met de culturele achtergronden van de kinderen. Hij is er niet alleen mee bekend, maar houdt er ook rekening mee in zijn doen en laten op school.

Competent in reflectie en ontwikkeling

Om samen te kunnen werken met ouders is het noodzakelijk dat een leerkracht zich voortdurend verder ontwikkelt. Dat vraagt om een onderzoekende en op ontwikkeling gerichte houding. Een leerkracht denkt na over zijn beroepsopvattingen en zijn professionele bekwaamheid. Hij laat zien dat hij de uitoefening van het beroep bij de tijd wil houden en waar dat nodig is, wil verbeteren. Hij zal moeten weten waar hij voor staat en voor gaat in zijn leraarschap, van welke waarden, normen en onderwijskundige opvattingen hij uitgaat.

Ook is het belangrijk dat de leerkracht op de hoogte is van zijn sterke en zwakke kanten. Als hij die kent, kan hij op een planmatige manier aan zijn ontwikkeling werken. Hij moet daarbij wel kritisch naar zijn werk durven kijken en evaluatie, reflectie en feedback van anderen willen inzetten en gebruiken.

Dit boek wil jou als (aanstaande) leerkracht helpen om de twee genoemde competenties verder te ontwikkelen. Dat is jouw eigen verantwoordelijkheid, die je al oppakt door dit boek te lezen en ermee aan het werk te gaan. Dat gebeurt in samenhang: de reflectie en ontwikkeling betreft het samenwerken met ouders. Het is de bedoeling dat je reflecteert op je communicatie met ouders en dat je daarin verder komt.

Een paar opmerkingen voor het vervolg:

- Als er in het boek over 'ouders' wordt gesproken, dan wordt daarmee steeds bedoeld: ouders en/of verzorgers.
- Voor het gemak en de leesbaarheid wordt een leerkracht en een ouder in dit boek met 'hij' aangeduid (ook al is de leerkracht in het primair onderwijs in de meeste gevallen een 'zij' en geldt dat ook voor de ouder die de school binnenkomt; het zijn over het algemeen vaker moeders dan vaders die je ziet bij het hek en 's morgens in de school).

Competenties

Eerst nog iets meer over het begrip 'competenties'. Wat wordt daar precies mee bedoeld? Competenties zijn meer dan alleen *vaardigheden*. Daar is nog wel eens spraakverwarring over. Competenties willen juist *vaardigheden* integreren.

Een competentie is een geheel van:

- *kennis*,
- *houding*,
- *vaardigheden*
- en *persoonlijke kwaliteiten*,
- waarbij *reflectie* (het vermogen om keuzes en beslissingen te kunnen verantwoorden) wordt verondersteld.

Competenties worden altijd ingezet in concrete situaties. Als je competent bent, laat je zien dat je in een bepaald beroep professioneel kunt handelen. Competenties komen pas echt goed naar voren als er een verbinding wordt gemaakt tussen de persoon (jij als leerkracht) en je handelen in de beroepspraktijk (het communiceren met ouders).

In dit boek worden de hierboven cursief gedrukte aspecten van de competentie 'samenwerken met ouders' afzonderlijk belicht. In de praktijk blijft het echter gaan om het geheel. Het kunnen *integreren* van de aspecten door middel van reflectie, maakt iemand competent.

Het opdelen heeft een voordeel. Aan de hand van een paar voorbeelden kan dat worden uitgelegd.

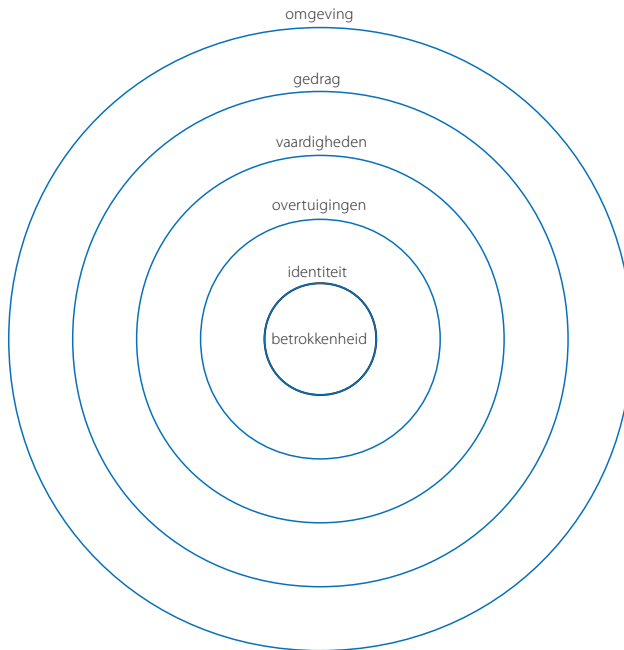
Zo bestaat de mogelijkheid dat je qua kennis al genoeg bagage in huis hebt als het gaat om communiceren met ouders, maar je vaardigheden schieten nog tekort. Ook kan het zijn dat je houding in ieder geval al constructief is (omdat 'luisteren', 'openheid' en 'eerlijkheid' persoonlijke kwaliteiten van jou zijn), maar dat je nog niet voldoende kennis hebt over het onderwerp 'ouderschap'. Of je bent wel in staat om gemakkelijk gesprekken aan te gaan, maar je bent er niet zeker van of je houding daarin tegenover de ouders wel de juiste is (misschien ben je wel te weinig 'zakelijk').

Het voordeel van het opdelen van de competentie 'samenwerken met ouders' in een deel kennis, een deel houding, een deel vaardigheden en een deel reflectie (waarbij de persoonlijke kwaliteiten naar voren komen) is dan dat je zelf kunt kiezen welke delen van dit boek je leest of aan welk deel je begint. Werk in ieder geval de laatste paragraaf van elk hoofdstuk door. Daarin komt – in verschillende opdrachten – de reflectie naar voren. Uit die reflectie kan blijken dat je toch nog 's even het hele hoofdstuk erbij moet pakken...

Reflectie

Bij het reflecteren wordt er altijd uitgegaan van ervaringen. In dit geval van ervaringen in het communiceren met ouders. Op deze ervaringen wordt teruggeblikt met behulp van vragen die je jezelf stelt. Die vragen gaan over de context van de ervaring en over je wat je *deed*, *dacht*, *voelde* en *wilde*. Zo word je je bewust van de ervaring en kun je aangeven wat daarin belangrijk was voor jou. Je komt tot nieuwe inzichten die ervoor zorgen dat je het de volgende keer weer zo gaat doen of dat je kiest voor een andere aanpak.

Reflecteren met behulp van het door Korthagen en Vasalos (2002) ontwikkelde *ui-model* gaat verder dan het bevragen van het doen, denken, voelen en willen. Het gaat in het ui-model om meer aspecten die een rol spelen in je ervaring. Op deze aspecten kun je jezelf bij het terugblikken ook bevragen. In het model worden zes lagen onderscheiden. Van buiten naar binnen zijn dat de volgende lagen: omgeving, gedrag, vaardigheden, overtuigingen, identiteit en betrokkenheid. Voor alle lagen geldt: de ene laag beïnvloedt altijd de andere.

Bij elke laag kun je jezelf een kernvraag stellen:

- *omgeving*. In deze laag gaat het over situaties waar je mee te maken krijgt. De kernvraag bij de laag van omgeving is: *Wat kom je tegen?*
- *gedrag*. In de interactie met de omgeving laat je bepaald gedrag zien. De kernvraag bij de laag van gedrag is: *Wat doe je?*
- *vaardigheden*. De kernvraag bij de laag van vaardigheden is: *Wat kun je? Wat zijn je vaardigheden?*
- *overtuigingen*. Hier gaat het om je visie, de waarden die je hebt. De kernvraag bij de laag van overtuigingen is: *Waar geloof je in? Waar ga je voor?*
- *identiteit*. Je hebt ook overtuigingen over jezelf. De kernvraag bij de laag van identiteit is: *Hoe zie je jezelf? Hoe zie je je rol als leerkracht?*
- *betrokkenheid*. Deze laag wordt ook wel de laag van de spiritualiteit genoemd. Het gaat over je diepste drijfveren, over je inspiratie. De kernvraag bij de laag van betrokkenheid is: *Waar doe je het allemaal voor?*

Met behulp van de genoemde kernvragen leer je op een dieper niveau te kijken naar je ervaringen.

In de ideale situatie zijn de zes lagen van reflectie op elkaar afgestemd. Als je voor jezelf antwoord geeft op alle kernvragen en je merkt dat het met elkaar 'klopt', dan heb je te maken met een sterke leersituatie. Op dat moment ben je flink aan het ontwikkelen binnen een bepaalde competentie.

De gedachte achter het ui-model is dat het ontwikkelen van competenties *van binnenuit* gebeurt (Korthagen & Lagerwerf, 2011). De lagen betrokkenheid, identiteit en overtuigingen zijn wat dat betreft essentieel. Op die lagen liggen

onder andere de persoonlijkheidskenmerken, de beroepshouding, de waarden en normen en de motivatie. Deze factoren zijn niet altijd zichtbaar in de praktijk, maar wel heel bepalend voor de andere lagen. De buitenste lagen (vaardigheden, gedrag en omgeving) zijn wel zichtbaar. De diepere lagen worden voor anderen duidelijk via het gedrag. Een voorbeeld: je nodigt ouders uit om eens een les mee te maken. Je bent er namelijk van overtuigd dat openheid belangrijk is in de relatie met ouders. De lagen van reflectie hebben elkaar van binnenuit beïnvloed.

Opbouw van het boek

Je hebt nu gezien dat binnen een competentie een aantal aspecten te onderscheiden is en dat reflectie kan plaatsvinden op een zestal lagen.

De competentieaspecten en de lagen van reflectie kunnen onderling met elkaar worden verbonden. In de hoofdstukken 1 tot en met 4 wordt de theorie (*kennis*) aangeboden over de omgeving van het onderwerp van dit boek: school en ouders, communiceren, ouderschap, gesprekken met ouders.

In de hoofdstukken 5 en 6 gaat het over de *houding* van jou als leerkracht die een samenwerking met ouders aangaat. Je houding houdt direct verband met je overtuigingen.

In de hoofdstukken 7, 8 en 9 komen de *vaardigheden* in het communiceren met ouders aan bod. Je vaardigheden bepalen je gedrag. Per hoofdstuk worden leerdoelen genoemd en wordt een samenvatting gegeven.

Aan het eind van elk hoofdstuk en in het afsluitende hoofdstuk staat *reflectie* centraal. Door middel van verschillende opdrachten word je uitgedaagd om betekenis te geven aan je ervaringen (doen), gevoelens (voelen), gedachten (denken) en motieven (willen). Die talige en creatieve activiteiten leveren op dat je jezelf van binnenuit beter leert kennen. Je komt er bijvoorbeeld achter waar je persoonlijke kwaliteiten liggen en waar je nog wat te leren hebt.

In schema ziet de opbouw van het boek er dan als volgt uit:

hoofdstuk	aspect van competentie	lagen van reflectie
hoofdstuk 1-4	kennis	omgeving
hoofdstuk 5, 6	houding	overtuigingen en gedrag
hoofdstuk 7-9	vaardigheden	vaardigheden en gedrag
laatste paragraaf van elk hoofdstuk	reflectie en persoonlijke eigenschappen	omgeving, gedrag, vaardigheden, overtuigingen en identiteit
afsluiting	reflectie	identiteit en betrokkenheid

In de kennishoofdstukken wordt dus de theorie behandeld. Die theorie wordt verlevendigd met casussen, tips en voorbeelden. De inhoud van hoofdstuk 1 tot en met 4 is algemeen beschreven; je wordt niet persoonlijk aangesproken. Dat geldt niet voor de laatste paragraaf van die hoofdstukken. Daarin wordt er reflectie gevraagd op onderwerpen die zijn behandeld. Om die reden word je daarin wel rechtstreeks aangesproken. Dat laatste geldt ook voor de hoofdstukken 5 tot en met 9. Daarin gaat het over jouw houding en jouw vaardigheden. Dat gaat dus over jou als (aanstaande) leerkracht.

In deze 'praktijkhoofdstukken' wordt een verbinding gelegd met de theorie uit de hoofdstukken die eraan vooraf zijn gegaan.

(On)bewust competent

Het opdelen van competenties in verschillende aspecten heeft iets kunstmatigs. Dat geldt ook voor de lagen van reflectie. Het is immers het meest ideaal dat er 'vanzelf' integratie plaatsvindt. Toch gaat dat (meestal) niet vanzelf. Communiceren met ouders gaat ook niet vanzelf. Daarin kun je je professionaliseren. Je bent en blijft altijd aan het ontwikkelen, aan het leren.

Leren kan niet zonder bewustwording. Bewust worden gaat makkelijker als je zaken gaat onderscheiden en er een vergrootglas op legt. Dan zie je het (gebeuren).

Bij het leren, het bewust worden, zijn vier fasen te onderscheiden:

1. onbewust onbekwaam → 2. bewust onbekwaam → 3. bewust bekwaam → 4. onbewust bekwaam.

Als voor het woord '(on)bekwaam' het woord '(niet) competent' wordt gebruikt (en dat geldt voor dit boek), dan kunnen de stappen als volgt worden beschreven:

1. onbewust niet competent → 2. bewust niet competent → 3. bewust competent → 4. onbewust competent.

In de fase van *onbewust niet competent* doe je de dingen zoals je ze nu eenmaal doet. Je bent je er niet bewust van en je vraagt je ook niet af of je het goed doet. Door het lezen van dit boek kun je in fase 2 terecht komen: je wordt *bewust niet competent*. Je gaat beseffen dat het communiceren met ouders niet vanzelf goed gaat. Je ontdekt waarom bepaalde situaties die je meemaakt zo lastig zijn. Je denkt bij jezelf: dat lukt me nog niet, maar ik ga ermee aan de slag. En het gaat me lukken!

Dan kom je in de volgende fase: je wordt *bewust competent*. Je krijgt vertrouwen in jezelf. Je hebt door middel van reflectie jezelf leren kennen en je weet hoe je situaties moet aanpakken. Je hebt de nodige kennis verzameld, de juiste houding aangenomen en genoeg vaardigheden ontwikkeld.

Na verloop van tijd ben je dan in de laatste fase terechtgekomen en dat is de ideale situatie: je bent *onbewust competent*. Het communiceren met ouders gaat (bijna) vanzelf. Je merkt (bijna) ongemerkt op wanneer gesprekken niet vlot verlopen en past de juiste interventies toe om het gesprek de goede kant op te sturen. Je weet dat het mislukken van een gesprek te wijten was aan een slechte voorbereiding en je neemt je voor om het een volgende keer beter aan te pakken. Maar pas op! In deze fase schuilt het gevaar van 'communiceren op de automatische piloot'. Dan kunnen er ongemerkt momenten van niet competent-zijn insluipen, waarmee de fasen weer van voren af aan beginnen.

Alertheid is en blijft dus geboden. Die alertheid vraagt om voortdurende reflectie. Je blijft leren!

Het lezen en het werken aan de opdrachten van dit boek hebben tot doel je persoonlijke ontwikkeling met betrekking tot het communiceren met ouders op gang te brengen en te stimuleren.

Op de website bij dit boek, www.professioneelcommunicerenmetouders.nl, kun je formulieren, checklists, oefeningen en opdrachten vinden.